

نظریات علمی علوم اسلامی در تحول علوم انسانی

تهیه و تنظیم
مجمع عالی حکمت اسلامی

عنوان و پدیدآور: ظرفیت‌شناسی علوم اسلامی در تحول علوم انسانی / تهیه و تنظیم مجمع عالی حکمت اسلامی
 مشخصات نشر: قم: انتشارات حکمت اسلامی، ۱۳۹۴
 مشخصات ظاهری: ۵۳۰ ص: جدول. (انتشارات حکمت اسلامی: ۱۵. فلسفه علوم انسانی: ۲) (گروه‌های علمی: ۲)
 شابک: ۲۸۰۰۰۰ ریال: ۱ - ۰ - ۹۵۲۳۸ - ۶۰۰ - ۹۷۸
 وضعیت فهرست‌نویسی: فیا
 یادداشت: کتابخانه به صورت زیرنویس
 یادداشت: نمایه
 موضوع: علوم انسانی (اسلامی) - مقاله‌ها و خطابه‌ها
 موضوع: علوم اسلامی - سهم در علوم انسانی (اسلامی) - مقاله‌ها و خطابه‌ها
 موضوع: علوم اسلامی
 شناسه اثر: مجمع عالی حکمت اسلامی
 ردیف: ۱۳۹۴ / ۴۱ ظ / BP ۱۳۲
 ردیف‌بندی یوبی: ۲۹۷/۴۸۵
 شماره کتابخانه ملی: ۴۰۰۰۰۰۰۰

شناسنامه کتاب

تهیه و تنظیم: مجمع عالی حکمت اسلامی
 ناظر علمی: حجت الاسلام والمسلمین دکتر مسعود آذربایجانی و دکتر هادی موسوی
 نمایه‌سازی: کتابخانه تخصصی علوم عقلی
 ناشر: انتشارات حکمت اسلامی (وابسته به مجمع عالی حکمت اسلامی)
 حروف‌نگاری و صفحه‌آرایی: واحد خدمات پژوهشی مجمع حکمت اسلامی
 چاپخانه: چاپخانه توسعه و نشر کتاب
 نوبت چاپ: اول
 سال نشر: زمستان ۱۳۹۴
 تیراژ: ۱۰۰۰
 قیمت: ۲۸۰۰۰۰ ریال

ظرفیت‌شناسی علوم اسلامی در تحول علوم انسانی

کلیه حقوق طبع و محفوظ است

آدرس: قم، خیابان ۱۹ دی، کوچه ۱۰، فرعی اول سمت چپ، مجمع عالی حکمت اسلامی

تلفن: ۰۲۵-۳۷۵۷۶۱۰ - فکس: ۳۷۷۲۱۰۰۴

www.hekmateislami.com

info@hekmateislami.com

nashr@hekmateislami.com

۲۵	 سخن ناشر
۲۷	 مقدمه

اقتضائات و ظرفیتهای فلسفه اسلامی برای علوم انسانی دینی

آیت‌الله غلامرضا فیاضی

۳۱	 عدم قطعیت علم تجربی
۳۲	 مشابهت رویکرد دانشمند تجربی و فقیه در عمل به ظن
۳۳	 خداوند خالق و مفیض علم
۳۵	 علم نامحدود، عقل محدود
۳۶	 وحی مکملی برای عقل
۳۷	 تصرف در عالم به اذن مالک حقیقی
۳۷	 روح، حقیقت انسانی
۳۸	 پرسش‌ها و پاسخ‌ها
۳۸	 لزوم بحث از انسان‌شناسی
۳۹	 نیاز به فلسفه برای تبیین معارف اسلامی
۴۱	 نقش فلسفه در غایات علوم انسانی
۴۲	 تفاوت ظن فقهی و ظن تجربی
۴۴	 لزوم تفکیک حیطه‌های مختلف فلسفه در بحث اقتضائات
۴۴	 نگاه فراجاهانی و فرازبانی در علوم انسانی
۴۶	 امکان کنترل متغیرهای مورد آزمایش
۴۷	 رویکردهای دیگر در ظرفیت‌شناسی فلسفه برای علوم انسانی

۴۸	 لزوم بحث از کنش انسانی
۵۰	 عدم فایده بحث از ظنی‌بودن تجربه در شرایط کنونی
۵۰	 تشکیک در تأثیر ایمان بر علوم
۵۱	 لزوم بحث از اقتضائات محدودیت عقل برای علوم
۵۴	 ابهاماتی در استفاده از عقل و نقل برای علوم انسانی
۵۷	 لزوم بحث از رویکرد عام فلسفه اسلامی برای علوم انسانی
۵۹	 موقعیت روایات در فلسفه

ظرفیت‌شناسی فلسفه اسلامی برای علوم انسانی

حجت الاسلام والمسلمین دکتر حمید پارسانیا

۶۳	 پس‌زمینه فلسفی نظریات علمای علوم انسانی
۶۴	 تأثیرات جریان‌های فکری دیگر بر علوم انسانی
۶۵	 تأثیر جریان‌های کلامی بر فقه و حقوق
۶۵	 تأثیر کلام اشعری بر علم عمرانی ابن‌خلدون
۶۶	 شباهت کلام اشعری و فلسفه تجسیمی در استدلالیات
۶۷	 ظرفیت‌سازی ویژه فلسفه اسلامی
۶۸	 علوم تربیتی بر پایه عرفان اسلامی
۷۰	 اقتضائات جریان فلسفه اسلامی در حوزه علوم انسانی
۷۲	 تبدیل علوم به پدیده‌های انسانی
۷۳	 روش‌شناسی علوم انسانی در فلسفه اسلامی
۷۳	 تفسیر و فهم در علوم انسانی اسلامی
۷۶	 پرسش و پاسخ
۷۶	 وجوه ایستا و پویا در روش‌شناسی
۷۶	 روش و محتوا در فلسفه
۷۷	 اثرگذاری فلسفه‌های اسلامی بر علوم
۷۸	 علم استخراج روشمند قوانین حاکم بر پدیده‌هاست نه وجود آنها
۷۹	 نگاه تبیینی در فلسفه اسلامی و بررسی عوامل رشد در روانشناسی
۷۹	 علم و مشیت الهی
۸۰	 فلسفه اسلامی و پیشرفت علوم تجربی
۸۱	 ملاک صحت و سقم فلسفه‌های پشتیبان علوم

۸۲	حضور علوم و ورود پشتیبان فلسفی آنها
۸۲	تقدم زمینه‌های فلسفی
۸۳	تفاوت دیدگاه‌ها علی‌رغم نگاه فلسفی مشترک

ظرفیت‌شناسی و اقتضائات کلام اسلامی برای علوم انسانی (او ۲)

حجت الاسلام والمسلمین دکتر محمدتقی سبحانی

۸۷	دو بحث صغروی و کبروی در رابطه کلام و علوم انسانی
۸۷	بحث مطرح در بخش کبروی
۸۹	تعریف جامع از علم و دین
۸۹	مشکلات تعریف یک‌جانبه از دین
۹۰	تعریف اجمال علم و دین
۹۱	نسبت دانش کلام و علوم انسانی
۹۳	گام نخست: نسبت علوم انسانی با معارف برون‌علمی
۹۴	گام دوم: ظرفیت‌های دین بر علوم انسانی
۹۷	گام سوم: ظرفیت کلام اسلام برای علوم انسانی
۹۸	پرسش‌ها و پاسخ‌ها
۹۸	سازگاری ایمان‌گرایی با تأثیر دین بر علم
۹۹	لزوم بحث از موقعیت‌های تأثیرپذیری علم از دین
۹۹	لزوم تفکیک میان وجوه دینی و غیردینی علم کلام
۱۰۰	تأثیرگذاری دین بر علم در گزاره‌های توصیفی یا تجویزی؟
۱۰۰	تأثیر دوسویه علم و دین
۱۰۱	کلام موجود یا مطلوب؟
۱۰۱	ابهاماتی در تعریف علم
۱۰۲	تقریر کلام معادل با دین
۱۰۲	لزوم توجه به قید تجربی در علم، بحث تکنولوژی، و تعریف کلام
۱۰۲	اعم و اخص کردن دین و علم گفتمان علم و دین را منتفی نمی‌کند
۱۰۳	پاسخ‌ها
۱۰۷	انگیزش، تصمیم و تفکر، امور بیرونی یا درونی؟
۱۰۸	لزوم توجه به تجربه در تعریف علم
۱۰۸	ریاضیات از علوم تجربی و انسانی نیست

- ۱۰۸ ابتدای علم بر اصول موضوعه
- ۱۰۹ مناسبات علم و غیر علم
- ۱۱۱ تکنولوژی و تجویز
- ۱۱۱ ویتگشتاین اول و دوم و بحث علم و دین
- ۱۱۲ تعریفی از علوم انسانی و علم کلام
- ۱۱۳ گونه‌های گزاره‌های کلامی
- ۱۱۴ سه معنا برای علم کلام
- ۱۱۵ انواع تأثیرگذاری
- ۱۱۵ حدهای تأثیرگذاری دانش کلام
- ۱۱۷ ۱. حوزه معرفت‌شناسی
- ۱۱۷ اول: مسئله عقل و وحی
- ۱۱۸ دوم: معارف قطعی
- ۱۱۹ سوم: معرفت‌های استنباطی یا اضطرابی
- ۱۲۰ چهارم: تأثیر شرایط سوسیال معرفت
- ۱۲۰ پنجم: عقل عملی
- ۱۲۱ ۲. حوزه انسان‌شناسی
- ۱۲۱ اول: حقیقت نفس
- ۱۲۳ دوم: رابطه نفس و بدن
- ۱۲۴ سوم: فطرت
- ۱۲۵ چهارم: اختیار و اراده
- ۱۲۶ ۳. حوزه جهان‌شناسی
- ۱۲۶ اول: هدف‌داری جهان
- ۱۲۶ دوم: نظام اخلاقی جهان
- ۱۲۷ ۴. خداشناسی کلامی
- ۱۲۷ نظام فاعلیت ربوبی
- ۱۲۷ رابطه نظام افعال الهی و نظام فعل انسانی
- ۱۲۸ پرسش
- ۱۲۸ کلام با روش عقلی یا اجتهادی فقهی؟
- ۱۲۸ ناتوانی تئوریک نظریه مادی‌گرایی نفس
- ۱۲۹ تقدم تأثیر علوم انسانی بر نظریه‌های کلامی

۱۲۹	عدم وجود نظریه مورد اتفاق در کلام
۱۳۱	تکثرگرایی دینی
۱۳۲	پاسخ

ظرفیت‌شناسی عرفان اسلامی برای علوم انسانی

حجت الاسلام سید یدالله یزدان پناه

۱۳۷	مقدمه
۱۳۷	مقدمه و مفروضات بحث
۱۳۸	لزوم بررسی بنیادهای علم تجربی
۱۳۸	عدم امکان تهی کردن علم از فلسفه
۱۳۹	بسترسازی فلسفه برای علوم تجربی
۱۴۰	بسترسازی مبانی فلسفی برای علوم انسانی اسلامی
۱۴۱	چیستی عرفان اسلامی
۱۴۳	مبانی روشی (شهود/پدیدارشناسی)
۱۴۳	تمایز عقل شهودی، توصیفی و تحلیلی، انتزاعی و تجارب عرفانی
۱۴۴	کارایی روش توصیفی عرفا برای علوم انسانی
۱۴۵	لزوم ارائه تبیین تازه از تجربه
۱۴۵	نحوه ورود شریعت به مباحث غیروشی علوم انسانی
۱۴۶	ورود تدریجی معاد دینی در معاد فلسفی
۱۴۷	ورود بداء به مباحث فلسفی
۱۴۷	ورود علم ربوبی یا عنایی حق به مباحث عرفان
۱۴۸	انسان کامل و علم به واقع حتی در امور تجربی
۱۴۸	گزاره‌های دینی به مثابه راهنما و نقشه راه علم
۱۵۰	عمل دوجانبه برای پیشرفت علمی
۱۵۱	لزوم حضور گفتمان بدیل نسبیّت در علوم
۱۵۲	مبانی انسان‌شناختی
۱۵۳	معادل گرفتن نفس ناطقه و قلب
۱۵۴	استعاره نفس و بدن برای جامعه
۱۵۵	بحث رابطه نفس و بدن و عقل ابزاری

- ۱۵۵ لایه‌های طولی انسان، قلب و فطرت
- ۱۵۷ اختیار
- ۱۵۸ سعادت و لایه‌های طولی انسانی
- ۱۵۹ پرسش و پاسخ
- ۱۵۹ نحوه جمع بین بیان حقیقت خطاناپذیر و علم خطاپذیر
- ۱۵۹ سطح اثرگذاری عرفان در علوم انسانی
- ۱۶۰ عدم نیاز به قطع در تجربه
- ۱۶۰ عدم کارایی بحث ترجمه تجربه در علوم انسانی
- ۱۶۰ ملاک اسلامی بودن، احراز سازگاری، یا نبود ناسازگاری؟
- ۱۶۱ مرید دقیق از دین
- ۱۶۲ نسبت تجربه و نسبیت
- ۱۶۲ چستی نسبت استنباط از عرفان؟
- ۱۶۳ تفاوت تأثیرپذیری فلسفه و عرفان از شریعت، و علوم تجربی از شریعت
- ۱۶۳ فطرت؛ عینیت جامعه
- ۱۶۳ جایگاه شهود در تولید علم
- ۱۶۴ مسأله گزاره‌های ظنی توصیفی در دین
- ۱۶۵ عرفان شخصی یا جمعی؟
- ۱۶۵ جایگاه عرفان ادبی
- ۱۶۵ ظنی شدن بیان شهودات
- ۱۶۶ تعمیم مباحث انسان کامل به دیگر انسان‌ها
- ۱۶۶ اجتهاد در علوم انسانی
- ۱۶۶ بیراهه رفتن علوم انسانی
- ۱۶۷ پاسخ‌ها
- ۱۶۷ آیا پیامبر ﷺ جامعه‌شناس است؟
- ۱۶۸ بسترسازی عرفان اسلامی برای علوم انسانی
- ۱۷۰ تعمیم ترجمه یا تجربه عرفانی بر علوم انسانی؟
- ۱۷۲ نحوه ارتباط گزاره‌های دین با علوم انسانی
- ۱۷۳ حد و مرز نسبیت
- ۱۷۳ تأثیر متغیر و ثابت در نسبیت
- ۱۷۴ فطرت و جامعه
- ۱۷۵ آیا شهود یک امر شخصی است؟

.....	منطقة الفراغ	۱۷۵
.....	تفاوت عرفان ادبی با عرفان نظری و عملی	۱۷۷
.....	نقد دیدگاه استیسی در شهود عرفانی	۱۷۷
.....	تعمیم ویژگی‌های انسان کامل به سایر انسان‌ها	۱۷۸
.....	تفاوت روش اجتهادی علوم اسلامی با روش اجتهادی در علوم انسانی	۱۷۹
.....	اعتبار عقلانیت در کنار شهود	۱۷۹
.....	سازگاری متن دین با عقل	۱۷۹
.....	علوم انسانی موجود هم قابل استفاده است	۱۸۰
.....	نقشه آغاز تساعدت عرفان اسلامی با علوم انسانی	۱۸۰

حرفیت مناسی علم اصول برای علوم انسانی

آیت‌الله علیرضا اعرافی

.....	مقدمه	۱۸۵
.....	مفروضات و پیش‌فرض‌های بحث	۱۸۵
.....	انواع خدمات معارف و حیانی به علوم انسانی	۱۸۵
.....	انواع تأثیرگذاری علوم انسانی بر علوم اسلامی	۱۸۷
.....	ارتباط علم اصول با حوزه موضوعات علوم انسانی	۱۸۸
.....	تمایز علم اصول گزاره‌های تجویزی و توصیفی	۱۸۹
.....	لزوم تولید علم اصول معارف و منطق اکتشاف اخلاق	۱۹۰
.....	متدولوژی واحد اکتشافی مشترک	۱۹۱
.....	تطبیق حوزه‌های مشترک و مختص با اصول فقه موجود	۱۹۱
.....	نمونه‌هایی از مسائل مختص حوزه‌های معارف و توصیفیات	۱۹۴
.....	پرسش و پاسخ	۱۹۵
.....	اثربگذاری اصول فقه بر علوم انسانی به وساطت پذیرش تأثیر معارف دینی	۱۹۵
.....	تبیینی از دخالت مستقیم اصول فقه در علوم انسانی	۱۹۶
.....	پاسخ	۱۹۶
.....	نظام‌سازی توصیفی و تجویزی	۱۹۶
.....	پاسخ	۱۹۷
.....	لزوم ورود اجتهاد در علم دینی	۱۹۷
.....	تمایز میان مباحث اصول و فلسفه اصول	۱۹۷

۱۹۸	پاسخ
۱۹۸	علم اصول در خدمت روش‌شناسی
۱۹۹	حوزه‌های مکمل علم اصول برای فهم دین
۱۹۹	پل‌زدن میان گزاره‌های توصیفی و تجویزی
۲۰۰	تقسیم‌بندی بخش توصیفیات
۲۰۰	علم فرایندی و علم اصول
۲۰۱	بحث فقهی در مورد ملکات؟
۲۰۱	استفاده از تمیم کشف یا معذرت و منجزیت در امور توصیفی
۲۰۲	ظایط‌های علم اصول برای تولید کدام علوم انسانی، غربی یا اسلامی
۲۰۲	علم کفایت امتداد فقهی یک بحث برای احتساب در علم اصول
۲۰۳	لزوم بازنگری در نام‌گذاری علم اصول مطرح شده
۲۰۳	علم اصول غایب، مدار علم مصرف‌کننده
۲۰۳	پاسخ‌ها

گزارش نشست علمی ظرفیت‌شناسی علم اصول فقه برای علوم انسانی (۱)

آیت الله فیاضی و آیت الله رشادین در اسلام والمسلمین دکتر آذربایجانی

۲۰۹	مقدمه
۲۰۹	مراد از ظرفیت‌شناسی علم اصول فقه برای تولید علوم انسانی
۲۱۰	اهمیت مسأله غایت و فایده علوم در بررسی موضوع
۲۱۰	دو گونه روش‌شناسی علوم
۲۱۱	تجزیه سؤال ظرفیت‌شناسی علم اصول برای علوم انسانی
۲۱۲	تفکیک‌های مختلف در علم اصول
۲۱۳	تفکیک‌های مختلف در علوم انسانی
۲۱۳	مراد از علوم انسانی در قلمروی کار کردن علم اصول در تولید علوم انسانی
۲۱۵	علوم انسانی مطلوب
۲۱۷	تفاوت کاربردی علم اصول در علوم مختلف
۲۱۷	هویت علم اصول
۲۱۸	کارکردهای گفتمان‌سازی اکتشافی و موردی علم اصول
۲۱۸	اجتهاد لازمه تحقیق در علم دینی

۲۱۹	جمع‌بندی
۲۲۱	کاربرد قضایای توصیه‌ای و توصیفی در تولید علوم انسانی
۲۲۱	سه بخش کلی علم اصول
۲۲۲	تسلط به بخش سوم علم اصول لازمه کار در علوم انسانی
۲۲۲	دامنه حجیت خبر واحد
۲۲۴	عدم محدودیت حجیت خبر واحد به احکام
۲۲۵	کارآیی مسائل توصیفی و تجویزی دینی در علوم انسانی
۲۲۷	ورود به حوزه روش‌شناسی
۲۲۷	خبر واحد در خدمت تولید گزاره‌های عقیدتی
۲۲۸	محدودیت‌های انسانی مبنای پاره‌ای قواعد اصولی و فقهی
	کارآیی اصول در کشف و تولید قضایای بایستی و ناکارآمدی آن در کشف و تولید قضایای
۲۲۸	هستانی
۲۲۹	امور واقعی، ریشه اعتباری
۲۳۱	عدم کارآیی اصول عملیه در کشف واقع
۲۳۱	تمایز اخذ مستقیم و اخذ با واسطه از معصوم
۲۳۲	جمع‌بندی کارآیی علم اصول در کشف فضا
۲۳۳	چند نکته
۲۳۳	ملاحظات در باره خبر واحد
۲۳۳	استفاده از ظهورات در واقعیتهای تکوینی
۲۳۴	تمسک به قواعد اصولی (مطلق و مقید) برای کشف تجربیات
۲۳۴	کافی نبودن اصول فقه در تولید علوم انسانی
۲۳۶	بی‌توجهی به احتمال وجود مقیدات در کنار مطلقات
۲۳۶	منحصر نبودن قرینه در قرینه لفظی

گزارش نشست علمی ظرفیت‌شناسی علم اصول فقه برای علوم انسانی (۲)

آیت الله اعرافی و آیت الله رشاد، حجت الاسلام والمسلمین دکتر شیروانی

۲۴۱	خلاصه جلسه گذشته و تبیین موضوع
۲۴۳	بازسازی روش‌شناسی علم اصول
۲۴۵	چهار بخش لازم در روش اجتهادی

- ۲۴۵ حضور هر چهار دسته قواعد روشی در علم اصول
- ۲۴۶ قواعد مشترک در علم اصول
- ۲۴۶ غنای علم اصول با داد و ستد فکری با علوم انسانی
- ۲۴۷ مقصود از علوم انسانی
- ۲۴۸ نگاهی تاریخی به جایگاه عقل در حوزه دین و شریعت
- ۲۴۹ مسائل علوم انسانی
- ۲۵۰ ۱. گزاره‌های واقع‌نما یا اخباری
- ۲۵۱ ۲. گزاره‌های تجویزی
- ۲۵۱ ۳. فضایی توصیه‌ای (اخلاق و ارزش‌ها)
- ۲۵۱ صورت‌دهی علوم انسانی بر اساس ماهیت فضایی سه‌گانه
- ۲۵۱ چند نکته قابل توجه در اصول
- ۲۵۳ مؤلفه‌های دستگاه نشان‌دهنده اصول
- ۲۵۶ علم اصول دانش تولید روش‌شناسی علوم انسانی نیست
- ۲۵۷ اصول فقه سرمایه‌ای برای تولید علم دینی
- ۲۵۷ علم اصول به عنوان الگوی موفق روش‌شناسی استنباطی
- ۲۵۸ لزوم پیدایش رویکردهای جدید برای رسیدن به علم اصول مطلوب
- ۲۵۹ دو رویکرد متفاوت درباره نقش اصول در علوم انسانی
- ۲۶۰ تصاویر مختلف از علوم انسانی اسلامی و نحوه ایفای نقش اصول در آنها
- ۲۶۱ نقش علم اصول در تصویر اول از علوم انسانی
- ۲۶۱ نقش علم اصول در تصویر دوم از علوم انسانی
- ۲۶۳ نقش علم اصول در دیگر تصاویر علوم انسانی
- ۲۶۳ ملاحظات بر تصویر آیت‌الله جوادی از علوم
- ۲۶۴ آسیب‌شناسی وضعیت موجود علوم انسانی
- ۲۶۵ کارکردهای عقل در تولید معرفت دینی بر اساس دیدگاه آیت‌الله جوادی
- ۲۶۷ لایه اول کارکردهای عقل
- ۲۶۸ لایه دوم کارکردهای عقل
- ۲۷۰ منطق فهم دین، عام‌تر از اصول کشف علوم انسانی
- ۲۷۱ رابطه اصول با علوم انسانی رایج

ظرفیت‌شناسی فقه اسلامی برای علوم انسانی با تکیه بر روان‌شناسی

آیت‌الله سیدمحمد غروی

۲۷۵	 امکان و راهکار تولید علم دینی
۲۷۷	 مفاهیم و مباحث انسان‌شناختی در آیات و روایات
۲۷۸	 فقه به معنای عام
۲۷۸	 استفاده از بایدها و نبایدها برای علوم انسانی (روان‌شناسی)
۲۸۰	 روش فقهی، روش معتبر در معارف
۲۸۱	 تمایز تمسک‌رؤیه در روان‌شناسی و دیدگاه دینی
۲۸۲	 مباحث روان‌شناختی خانواده
۲۸۲	 توبه جایگزین انکارگری در روان‌شناسی
۲۸۴	 علم دینی برگرفته از فقه
۲۸۴	 پرسش و پاسخ
۲۸۴	 منطق کشف گزاره علم بایدها و نبایدها
۲۸۵	 جایگاه فقه نسبت به علم دین
۲۸۵	 تعامل فقه و تجربه برای کشف گزاره‌های دینی
۲۸۵	 فرا روان‌شناسی و رؤیا
۲۸۵	 معادله توحیددرمانی و زهددرمانی با شناخت‌درمانی و روان‌درمانی
۲۸۶	 پاسخ
۲۸۶	 جعل مؤدی و یقین معرفت‌شناختی
۲۸۷	 پاسخ
۲۸۷	 نقش روش تجربی در علم دینی
۲۸۸	 تمایز حجت‌بودن کلام امام و کلام راوی مورد تأیید
۲۸۸	 تفاوت کاربرد خبر واحد در اصول و فروع
۲۸۹	 عدم نفی مطلق خود افشایی
۲۸۹	 علم دینی یا رویکرد دینی
۲۸۹	 بعد روحی و علم النفس
۲۸۹	 فاصله‌مندی حقایق تاریخی دینی و علم تاریخ
۲۹۰	 پاسخ‌ها

ظرفیت‌شناسی فقه اسلامی برای علوم انسانی

حجت الاسلام والمسلمین احمد مبلغی

۲۹۷	مقدمه
۲۹۷	مباحث جدید و جعل اصطلاح
۲۹۸	تأسیس علوم انسانی یا بازسازی بر اساس منابع شرعی
۲۹۸	روش استنباطی
۲۹۹	روش استکشافی
۳۰۰	علوم دارای دو حیثیت استکشافی و استنباطی
۳۰۲	واقعیت‌های سه گانه در علوم
۳۰۳	استکشافی بودن «نظریه فقهی» در علوم فقهی
۳۰۴	نظریه فقهی و کشف اعتبارات مبنایی شارع
۳۰۵	نسبت به سایر علوم
۳۰۷	تمایز فقه الاجتماع از فقه الاجتماع
۳۰۸	استفاده از فقه برای نظریه پردازی
۳۰۹	نکته‌ها و انتقادهای
۳۰۹	اکتشافی یا استنباطی بودن فقه فقهی؟
۳۱۰	چیستی جامعه‌شناسی و فقه اجماعی
۳۱۱	نسبت اجتهاد و علوم استکشافی و استنباطی
۳۱۳	علوم کاربردی و فقه
۳۱۳	اولویت بخشی به علم فقه
۳۱۴	روش‌شناسی کشف حقایق تکوینی از فقه
۳۱۴	کشف واقع یا کشف ظنی؟
۳۱۵	پاسخ به اشکال‌ها
۳۱۸	تتمیم کشف و علوم انسانی

ظرفیت‌شناسی تفسیر و علوم قرآنی برای علوم انسانی

آیت الله محمود رجبی

۳۲۳	مقدمه
۳۲۳	سه اصطلاح در تفسیر و مبنای تفسیر

۳۲۴	چهار محور در مبانی تفسیر ترتیبی
۳۲۴	مبانی مربوط به فهم
۳۲۶	مبانی مربوط به مفسر
۳۲۷	مبانی مربوط به متن
۳۲۸	مبانی مربوط به پدیدآورنده متن
۳۲۹	کاربرد روش تفسیر ترتیبی در علوم انسانی
۳۳۰	کاربرد روش تفسیر موضوعی در علوم انسانی
۳۳۰	شباهت به مقوله‌بندی
۳۳۱	اصول پذیرفته شده برای کشف معنا
۳۳۱	خانواده معنایی و نظام‌مندی
۳۳۲	بررسی اعتبار ادعای دلالت و استلزامات یک متن
۳۳۳	کاربرد دستاوردهای علم تفسیری در علوم انسانی
۳۳۳	حضور موضوعات مطرح‌نشده علوم انسانی در تفاسیر
۳۳۴	حضور مباحث علم‌شناسی و معرفت‌شناسی در قرآن
۳۳۴	حضور مباحث روش‌شناسی در قرآن
۳۳۵	حضور هستی‌شناسی و انسان‌شناسی در قرآن
۳۳۵	حضور مباحث ارزش‌شناسی
۳۳۶	هویت متفاوت پارادایم علم دینی در حوزه تبیین، مسائل و نظریه‌پردازی
۳۳۶	آسیب‌شناسی تحول در علوم انسانی بر مبنای قرآنی
۳۳۷	پرسش و پاسخ
۳۳۷	کلی‌گویی در ارتباط علوم قرآنی و علوم انسانی
۳۳۷	راهکار حرکت از علوم قرآن و حدیث به سوی علوم انسانی
۳۳۸	نقطه آغاز بحث، قرآن یا علم؟
۳۳۸	پاسخ
۳۳۹	مواجهه هرمنوتیک با پدیده‌های انسانی
۳۴۰	جایگاه تفسیر تنزیلی
۳۴۰	عامل‌کنندگی تحول در علوم انسانی
۳۴۱	اسلامی‌کردن بر اساس علوم انسانی موجود یا نوظهور
۳۴۱	کاربرد روش‌های علوم انسانی در علوم قرآنی
۳۴۲	دیدگاه‌های مختلف در ابواب و مسائل علوم قرآنی

۳۴۲	علوم قرآنی یا ادبیات قرآنی؟
۳۴۲	میزان کاربرد قرآن در علوم انسانی
۳۴۳	پاسخ‌ها
۳۴۳	سه‌گونه ظرفیت‌شناسی بحث‌های تفسیری برای علوم انسانی
۳۴۴	قرآن و علوم انسانی
۳۴۵	تعاملات دین و علوم انسانی
۳۴۶	آسیب‌شناسی روش تفسیر و روش علوم انسانی
۳۴۷	تحول علوم انسانی بر اساس مبانی و آسیب‌شناسی جریان تحول
۳۴۹	مسائل مشترک علوم انسانی اسلامی و بشری
۳۵۱	ملاحظات بر مباحث روشی علوم انسانی
۳۵۲	مسائل روش‌شناسی در تفسیر قرآن

ظرفیت‌شناسی علوم حدیث برای علوم انسانی

حجت الاسلام والمسلمین عبدالهادی مسعودی

۳۵۷	مقدمه
۳۵۸	هندسه دانش‌های حدیثی
۳۵۸	آسیب‌شناسی کاربرد اصطلاحات دانش‌های حدیثی
۳۵۹	دانش نقد حدیث
۳۶۰	تعریف حدیث
۳۶۱	تعریف علم
۳۶۲	تعریف انسان
۳۶۲	تعریف علوم انسانی
۳۶۲	لزوم تعامل حدیث با علم
۳۶۳	تعامل حدیث با شاخه‌های فرعی علوم
۳۶۳	عرصه‌های تعامل حدیث و علم
۳۶۶	نمونه‌هایی از تعامل حدیث و علوم بشری
۳۶۶	نمونه تعامل سؤال آفرین
۳۶۷	نمونه تعامل در فرضیه‌سازی
۳۶۸	کاربرد حدیث در نشانه‌شناسی هویت علمی

۳۶۸	کاربرد حدیث در علت‌شناسی هویات علمی
۳۶۹	روشهای استفاده علم از حدیث
۳۶۹	۱. روش تألیف و زمینه‌سازی
۳۷۰	۲. روش گزاره‌سازی متناظر
۳۷۱	۳. روش گفت‌وگوی مشارکتی
۳۷۲	پرسش و پاسخ
۳۷۲	روش چهارم
۳۷۳	تدقیق وجه تعامل فرضیه‌سازی
۳۷۳	نامل علم و حدیث ذیل مباحث فلسفه علم
۳۷۴	لایرم نگاه جامع به اسلام
۳۷۴	نرم‌د در روم استفاده از فرضیه در برخی علوم
۳۷۵	هویت خروجی روش گام به گام مشارکتی
۳۷۵	تبویب احادیث به دایره دانش‌ها
۳۷۵	نکاتی در تعریف حدیث علم
۳۷۶	روایی‌سنجی کار فقه است یا حدیث؟
۳۷۶	بازنگری در تعریف علم و فقه‌شناسی
۳۷۷	نقش تکمیل‌کننده تجربه در روش سوم و چهارم
۳۷۸	روشنگری در وجه علم‌ساز بودن حدیث
۳۷۸	خروج علوم ارزشی از تعریف علم
۳۷۸	لزوم تمییز بین دانش بشری و غیربشری
۳۷۸	بحث کلامی به واسطه علم
۳۷۹	لزوم نگاه منظومه‌وار به احادیث
۳۷۹	پاسخ‌ها
۳۸۱	روش دستیابی به باور
۳۸۱	پاسخ

ظرفیت‌شناسی اخلاق اسلامی و علوم اخلاقی برای علوم انسانی

دکتر محسن جوادی

۳۸۷	مقدمه
۳۸۷	معنای علوم انسانی و اخلاق اسلامی
۳۸۸	ابهام در هویت علمی اخلاق

- طیف دیدگاه‌ها در حوزه اخلاق اسلامی ۳۸۹
- نشانه‌های حضور عقل در اخلاق ۳۹۱
- حسن و قبح ذاتی به مثابه بحثی وجودشناختی ۳۹۱
- مسئله اخلاق، مسئله‌ای معرفت‌شناختی ۳۹۲
- عقل و کاشفیت اخلاقی ۳۹۲
- مسئله اسلامی بودن اخلاق ۳۹۳
- مسئله جایگاه عقلانیت در علوم انسانی اسلامی ۳۹۴
- نسبت اخلاق ارسطویی و اخلاق مسیحی ۳۹۵
- نسبت اخلاق ارسطویی و اخلاق اسلامی ۳۹۶
- نگرانی کم‌رنگ‌شدن نقش متن در اخلاق با حضور عقل ۳۹۷
- مسئله تعارض‌ها و تناسب‌ها اخلاقی ۳۹۸
- سه مرحله اخلاق ۳۹۸
- نکته‌ها، پرسش‌ها و پاسخ‌ها ۴۰۰
- ضرورت ورود عقل به علم دینی ۴۰۰
- نظریه یا عمل و علوم انسانی؟ ۴۰۱
- تردید در معادله عقل و ریزن (Rizzen) ۴۰۲
- اخلاق اسلامی فعلی و ظرفیت آن برای علوم انسانی ۴۰۲
- پاسخ ۴۰۳
- اخلاق کمال‌گرای ارسطو ۴۰۷
- جایگاه برخی کتب اخلاق اسلامی ۴۰۸
- مباحث اخلاق در علم تاریخ ۴۰۸
- پاسخ ۴۰۹
- حکمت نظری، حکمت عملی و اخلاق ۴۱۱
- پاسخ ۴۱۲
- خودموجه بودن حسن و قبح ذاتی ۴۱۳
- پاسخ ۴۱۴

ظرفیت‌شناسی اخلاق اسلامی و علوم اخلاقی برای علوم انسانی

حجت‌الاسلام والمسلمین مهدی علیزاده

- تعریف علم و شاخصه‌های آن ۴۱۹

۴۲۰		مشروعیت فرهنگی، شاخصه‌ای در علوم وابسته به فرهنگ
۴۲۰		دانش‌های حوزه انسانیات
۴۲۱		چهار شاخص معقولیت بین‌الذهانی داشتن علوم وابسته به فرهنگ
۴۲۲		مشروعیت فرهنگی در علوم انسانی
۴۲۳		اخلاق فضیلت‌گرا و علوم انسانی اسلامی
۴۲۳		تقریرهای جدید معرفت‌شناسی و اخلاق فضیلت‌زاگرایی
۴۲۴		معرفت‌شناسی فضیلت‌بنیاد زاگرایی
۴۲۶		تقسیم‌بندی فضیلت‌های اخلاقی
۴۲۷		الف) فضیلت‌های جهت‌دهنده
۴۲۸		ب) فضیلت‌های سرعت‌بخش
۴۲۹		ج) فضیلت‌های کنترل‌کننده
۴۳۲		مبانی ارزش‌ناختار اخلاقی
۴۳۲		وجه اسلامی بودن اخلاق اسلامی
۴۳۴		اخلاق اسلامی در عرصه باور
۴۳۷		بررسی غیراخلاقی بودن علم دینی
۴۴۰		نکته‌ها و پرسش‌ها
۴۴۰		سازماندهی بومی علوم انسانی
۴۴۰		آگاهی به عنوان فضیلت اخلاقی
۴۴۱		فضیلت‌های تقواعمور یا فضیلت‌های کنترل‌کننده؟
۴۴۱		تمایز اخلاق محیط آموزشی و پژوهشی
۴۴۱		ملاحظاتی در شاخص‌های مشروعیت فرهنگی
۴۴۲		پاسخ
۴۴۳		عام‌بودن فضایل عقلانی نسبت به همه علوم
۴۴۴		نحوه استفاده از اصول عملیه در معرفت
۴۴۴		فلسفه از علوم فرهنگی نیست
۴۴۵		پاسخ‌ها

ظرفیت‌شناسی تاریخ تمدن اسلامی برای علوم انسانی (۱ و ۲)

حجت الاسلام والمسلمین دکتر محسن الویری

۴۵۱		مقدمه
۴۵۳		منزلگاه‌های هفت‌گانه تمدن اسلامی

- ۴۵۴ آغاز گسترش قلمرو اسلام در عهد رسول خدا ﷺ
- ۴۵۹ اعتبار و ارزش یافته‌های تمدنی
- ۴۵۹ استدلال بر عدم ارزش تمدن اسلامی
- ۴۶۰ پاسخ استدلال بر عدم ارزش تمدن اسلامی
- ۴۶۱ پیامدهای بی‌ارزش دانستن تمدن اسلامی
- ۴۶۳ نقد استناد تمدن اسلامی به خلفای اموی و عباسی
- ۴۶۴ نقش تقریری و علمی معصومین: در تمدن اسلامی
- ۴۶۷ شاخص‌های علم دینی در تمدن اسلامی
- ۴۶۸ پرسش‌ها و پاسخ‌ها
- ۴۶۸ روم تعریف تمدن
- ۴۶۸ نقش اسلام یا تمدن‌های دیگر در تربیت دانشمندان
- ۴۶۹ عامل تفکیک پیشرفت‌های دوره اسلامی از دیگر تمدن‌ها
- معیار اسلامی بودن تمدن در دوره خلافت اموی و عباسی (اسلامی بودن تمدن غیر از امکان استفاده از آن است).
- ۴۶۹ تردید در وجود تمدن خالف اسلامی
- ۴۷۰ تأثیرات بنیادین اسلام بر تمدن‌ها
- ۴۷۱ ملاحظاتی بر اطلاق تمدن در برخی امور
- ۴۷۲ استلزامات روش‌شناختی کل‌گرایی و جزء‌گرایی برای تمدن
- ۴۷۴ مشکل جمع بین تمدن‌ها و جریان تقریر در تمدن
- ۴۷۶ پاسخ‌ها
- ۴۷۷ تعریف تمدن و اسلامیت آن
- ۴۷۸ تمدن، برآیند سرمایه‌ها و دستاوردها
- ۴۸۰ جایگاه تمدن اسلامی
- ۴۸۳ میراث گران‌قدر معصومان: در تمدن دوره‌های خود
- ۴۸۵ فتوحات یا جهاد؟
- ۴۸۶ نگاه کل‌گرایانه یا جزء‌گرایانه به تمدن
- ۴۸۶ تمدن اسلامی یا تمدن ایرانی
- ۴۸۷ حجیت و عدم حجیت تقریر معصومان (علیهم‌السلام): در مباحث تمدن اسلامی
- ۴۸۸ علم در تمدن اسلامی
- ۴۸۹ داستان تاریخی علم

۴۹۱	دانش‌های برون‌دینی
۴۹۲	جایگاه دانش جغرافیا در تمدن اسلامی
۴۹۷	تعریف علم دینی
۴۹۸	تأملاتی در تعریف علم دینی
۴۹۹	پرسش و پاسخ
۴۹۹	وجه اسلامی بودن تمدن گذشته
۵۰۰	ظلم جزئی نافی اسلامیت تمدن نیست
۵۰۰	اهمیت اسلام در تقویت استعدادها
۵۰۱	عدم امکان ابراز مخالفت در بحث تقریر تمدن
۵۰۲	نقش میانی و بستر تمدنی در شکل‌گیری علم دینی
۵۰۲	مشکل تطبیق شرع و علم دینی بر جغرافیا
۵۰۲	پاسخ‌ها
۵۰۳	تشکیکی بودن اسلام بودن
۵۰۴	پاسخ
فصل دوم	
۵۰۹	مقدمه نمایه موضوعی
۵۱۱	نمایه آیات
۵۱۵	نمایه روایات
۵۱۷	نمایه اعلام
۵۲۵	نمایه موضوعی

انتشارات حکمت اسلامی وابسته به مجمع عالی حکمت اسلامی براساس ماده چهارده اساسنامه مجمع عالی در راستای نشر کتاب و تدوین متون آموزشی، از اسفند ۱۳۹۲ فعالیت خود را آغاز نمود.

احیای تراث حکمی، تدوین و نشر آثار فخر تأثیرگذار در گسترش و تبیین حوزه حکمت اسلامی، در راستای تقویت مبانی اعتقادی و تربیتی در اولویت برنامه‌های انتشارات حکمت اسلامی قرار دارد.

مجمع عالی حکمت اسلامی با هدایت مقام معظم رهبری و پیگیری جمعی از اساتید و فضیای علوم عقلی و تحت اشراف و نظارت عالی حضرات آیات عظام جوادی آملی، سبحانی و مصباح یزدی «دامت برکاتهم» فعالیت خود را آغاز نمود.

این مجموعه با حضور اساتید سطوح عالی حوزه و دانشگاه ظرفیت کم نظیری برای تعمیق و گسترش بنیان‌های معرفتی جهان اسلام و ایجاد زمینه‌های لازم برای تولید علوم انسانی مورد نیاز تمدن اسلامی دارد که بحمدالله گام‌های برداشته شده در چند سال گذشته درخصوص راه اندازی گروه‌های علمی تخصصی، برگزاری کرسی‌های نظریه‌پردازی، نشست‌های علمی و دوره‌های آموزشی، راه اندازی کتابخانه تخصصی علوم عقلی، نكوداشت اساطین حکمت اسلامی، معرفی فلاسفه شیعه، راه اندازی شعب استانی، ارائه خدمات علمی، آموزشی و مشاوره‌ای و... با استقبال علاقه‌مندان به حوزه حکمت اسلامی مواجه شده است.

اثر پیش رو با عنوان ظرفیت‌شناسی علوم اسلامی در تحول علوم انسانی؛ مجموعه مباحث و

گفت وگوهای اساتید محترم در جلسه گروه علمی فلسفه علوم انسانی مجمع عالی حکمت اسلامی می‌باشد که به منظور بررسی ظرفیت‌های موجود در علوم اسلامی برای تولید علوم انسانی با حضور اعضای محترم صورت گرفته است.

گروه فلسفه علوم انسانی تحت مدیریت حجت الاسلام والمسلمین دکتر مسعود آذربایجانی با برنامه‌ریزی و جهت‌گیری مناسب، مباحث مرتبط با علوم انسانی و اسلامی را مد نظر قرار داده و با دعوت از اساتید و فضلاء حوزه و دانشگاه و طرح، بررسی و نقد دیدگاه‌های مختلف، در جهت شکل‌گیری علوم انسانی اسلامی قدم‌های مناسبی برداشته است.

لازم می‌دانیم از همکاری همه عزیزانی که در آماده‌سازی و نشر این اثر همت نموده‌اند، به ویژه حجت الاسلام والمسلمین دکتر مسعود آذربایجانی مدیر و جناب آقای دکتر هادی موسوی؛ دبیر علمی گروه فلسفه علوم انسانی که نظارت علمی کار را بر عهده داشتند، سپاسگزاری نمایم. همچنین از شورای معاونان و شورای کتاب مجمع عالی حکمت اسلامی؛ حجج اسلام والمسلمین آقایان حمید پارسائی، عزالدین رضائزاد، علی عباسی و حسن معلمی و نیز از آقایان مرتضی محمدی‌استانی، روح الله صدیق‌الله، حسن محسنی، محمود سوری، حسین وکیلی و عباس پریمی که نسبت به پیگیری آماده‌سازی، صفحه‌آرایی، ویرایش، نمایه‌سازی، نشر و بازاریابی کتاب حاضر نقش داشته‌اند، تقدیر و تشکر می‌شود.

امید است با الطاف خداوند متعال و توجهات اهل بیت عصمت و طهارت (علیهم‌السلام)؛ انتشارات حکمت اسلامی با نشر آثار علمی فاخر و ارزشمند، بتواند در راستای گسترش حکمت اسلامی برخاسته از مبانی اعتقادی اسلامی، گام بردارد. بسیار مفتخر خواهیم بود که در دیدگاه‌ها و نقطه نظرات اساتید و علاقه‌مندان به حوزه حکمت اسلامی نیز بهره‌مند شویم. ان شاء الله

محمدباقر خراسانی
انتشارات حکمت اسلامی

﴿أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَالَتْ أَوْدِيَةٌ بِقَدَرِهَا﴾ (رعد (۱۳)، ۱۷)

مقدمه

۱. علوم انسانی به مثابه یکی از مهم‌ترین بخش‌های فرهنگ، عهده‌دار لایه‌های نرم‌افزاری تمدن است و تحقق تمدن نوین اسلامی، نیازمند تحول در علوم انسانی متناسب با زیرساخت‌ها و مبانی اسلام می‌باشد.
۲. شناخت ظرفیت‌ها، استعدادها و توانمندی‌های بالقوه و فعلیت‌یافته علوم اسلامی برای علوم انسانی، یکی از مراحل مقدماتی و ضروری برای نیل به تحول علوم انسانی و رسیدن به علوم انسانی اسلامی است.
۳. این کتاب، حاوی جستارهایی در موضوع «ظرفیت‌شناسی علوم اسلامی در تحول علوم انسانی» است. مراد از علوم اسلامی، دانش‌هایی همچون فقه، عرفان، کلام، اصول، فقه، تفسیر، علوم حدیث، اخلاق و تاریخ است که امروزه در حوزه‌های علمیة برای فهم و تبیین اسلام، محل بحث و فحص است. مراد از علوم انسانی در علمنا دانش‌هایی ناظر به احوال و رفتار انسان است؛ از قبیل روان‌شناسی، جامعه‌شناسی، علوم و تربیت، علوم سیاسی، مدیریت، اقتصاد و حقوق که امروزه در دانشکده‌های علوم انسانی و علوم اجتماعی حضور دارند.
۴. بدین منظور، چند پرسش اساسی به محضر صاحب‌نظران و دانشوران متخصص در هر یک از شاخه‌های علوم اسلامی که با علوم انسانی نیز آشنایی داشته باشند عرضه شد: (۱) مبانی و پیش‌فرض‌های این دانش اسلامی چه تأثیری در علوم انسانی دارد؟ (۲) مسائل و ابواب مختلف این دانش، چه ظرفیت‌هایی برای استفاده در علوم انسانی دارد؟ (۳) روش‌شناسی ویژه این دانش چه دستاوردهایی برای علوم انسانی می‌تواند داشته باشد؟

۵. اساتید و اندیشمندان صاحب‌نظر در هر یک از دانش‌های اسلامی، ناظر به پرسش‌های فوق، مباحث خودشان را در ضمن یک یا دو نشست مطرح کرده‌اند و اساتید حاضر در جلسه نیز پرسش‌هایی را به‌عنوان نقد و بررسی ارائه نموده‌اند و حاصل نشست‌ها پس از ویرایش علمی و اصلاح و تکمیل مباحث در این مجموعه به محضر ارباب معرفت تقدیم می‌گردد.
۶. این منظومه مشتمل بر نکته‌سنجی‌ها، دقت‌نظرها و پیشنهادهای معرفتی و کاربردی بسیاری است که محصول تجربه‌های علمی و عملی گران‌سنگ هر یک از اندیشمندان و نیز پرسش‌گران ژرف‌نگر در مباحث جلسات بوده است که هر یک از این موارد می‌تواند در مسیر تحول علوم انسانی اسلامی به‌عنوان فرضیه‌ها، مدل‌ها و احیاناً نظریه‌های جدیدی مورد مذاقه و پژوهش قرار گیرد و مداخل ورودی پروژه‌های علمی جدید در این قلمرو باشد.
۷. بدیهی است این مجموعه از سه نظر می‌تواند تکمیل شود: (۱) درباره برخی علوم اسلامی که به آنها پرداخته نشده یا در حد کفایت کار نشده؛ مانند علم رجال، علوم قرآنی و... کار شود. (۲) علوم انسانی هم می‌تواند به‌صورت جزئی‌تر ظرفیت‌شناسی، و نسبت علوم اسلامی با تک‌تک آنها متناظر روان‌شناسی یا جامعه‌شناسی بررسی شود. (۳) مباحثی که مطرح شده نیز از حیث محتوایی نیازمند ژرف‌نگری، تجزیه و تحلیل و تفصیل بیشتر است.
۸. ترتیب مباحث عمدتاً براساس نقش کلی‌تر یا بنیادین‌تر این علوم بوده است.
۹. بدون تردید، مساعدت مجمع عالی حکمت اسلامی زمینه‌ساز به ثمر نشستن این مباحث بوده است. تقدیر و تشکر از همه مسئولان مجمع و ویراست‌سگاری از ویراستاران علمی این منظومه، خانم زینب توحیدی‌نسب و دکتر هادی موسوی فرسبی لازم است.
۱۰. در خاتمه، خداوند را سپاس گوئیم که این دومین دفتر از آثار گروه فلسفه علوم انسانی به بار نشست و به محضر ارباب معرفت تقدیم شد. حسن ختام این مقاله، چشم‌انتظاری از پیشنهادها و انتقادهای اساتید، دانشجویان و علاقه‌مندان به مباحث علوم انسانی اسلامی و نیز پژوهشگران رابطه علم و دین به معنای وسیع آن است.

مسعود آذربایجانی

مدیر گروه علمی فلسفه علوم انسانی

مجمع عالی حکمت اسلامی